

CULTURE AND ART

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.1.12>

KWESTII NARODOWOŚCI W DZIELACH I ŻYCIU HISTORYKA KULTURY ALEKSEGO SELIWACZOWA

Alla Gawryliuk

*aspirant katedry organizacji imprez i przemysłu wypoczynkowego
Kijowski narodowy uniwersytet kultury i sztuki (Kijow, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-6833-6462

e-mail: alla_stepp@ukr.net

Streszczenie. Aleksy Seliwaczow (1887–1919) urodził się w Moskwie, studiował na uniwersytetach w Monachium i Lipsku, uczył języka rosyjskiego i literatury w gimnazjach Dubbelna (obecnie Łotwa), Nowoczerkasska (Rosja), Wilna (obecnie Litwa), Charkowa (obecnie Ukraina). Jego prace związane są z filozofią, psychologią, filologią. Są drukowane od 1916 roku i nadal publikują się do dnia dzisiejszego.

Artykuł oparty jest na publikacjach i rękopisach Seliwaczowa (prawie 15 prac), faktach biograficznych, prywatnej korespondencji (zachowało się około dwustu listów skierowanych do niego) oraz innych źródłach informacji. Badania, prowadzone przez tego naukowca, ujawniają zmiany w zakresie i rozumieniu pojęć narodowości, nacjonalizmu i przynależności kulturowej w różnych rodzajach myśli europejskiej XIX – początku XX wieku, częste zbiegi w archaicznej świadomości pojęć ludu, języka, wiary. W liberalnej myśli Nowego Czasu wzrasta sekularyzacja, desakralizacja, tolerancja religijna. Jednocześnie konserwatywne koncepcje ożywiają konsekrację poetyckich wartości etnicznych i narodowych. Obok religijnego rozwija się prozelityzm kulturowy, a także opinia o szczególnej wartości wybranych ras i plemion. Jednak te przeciwległe idee współistnieją już w starożytnych cywilizacjach, a zadanie współczesnej nauki polega, naszym zdaniem, w ich owocnej harmonizacji.

Słowa kluczowe: narodowość, nacja i nacjonalizm; język; wyznanie religijne i prozelityzm; judophilia i judofobia; identyfikacja kulturowa.

THE QUESTIONS OF NATIONALITY IN WORKS AND LIFE OF CULTURE HISTORIAN ALEXEI SELIVATCHOW

Alla Gawryliuk

*Postgraduate Student at the Department of Event Management and Leisure Industry
Kyiv National University of Culture and Arts (Kiev, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-6833-6462

e-mail: alla_stepp@ukr.net

Abstract. Alexy Selivatchov (1887–1919) was born in Moscow, studied at the universities of Munich and Leipzig, taught Russian language and literature in the gymnasiums of Dubbeln (now Latvia), Novoczerkassk (Russia), Vilnius (now Lithuania), Kharkiv (now Ukraine). His works are related to philosophy, psychology, philology. They have been in print since 1916 and still publish to the present day.

This article is based on publications and manuscripts of Selivatchov (nearly 15 works), biographical facts, private correspondence (about two hundred letters addressed to him have been preserved) and other sources of information. Changes in the scope and understanding of the notions of nationality, nationalism, and cultural affiliation are analyzed at various directions of European thought in the 19th and early 20th centuries.

The researches, conducted by Selivatchov, reveal frequent coincidences in the archaic consciousness of the concepts of the people, language, faith. In the liberal thought of the new time, secularization, desacralization, religious tolerance is increasing. At the same time, conservative concepts are reviving the consecration of poetical ethnic and national values. Next to the religious, cultural proselytism develops, as well as an opinion about the special value of chosen races and tribes is asserted. However, these opposite ideas used to co-exist in ancient civilizations, and the task of modern science is, in our opinion, their fruitful harmonization.

Key words: nationality, nation and nationalism; language; religious belief and proselytism; judophilia and judophobia; cultural identification.

ПИТАННЯ НАРОДНОСТІ У ТВОРАХ І В ЖИТТІ ІСТОРИКА КУЛЬТУРИ ОЛЕКСІЯ СЕЛІВАЧОВА

Алла Гаврилюк

*аспірантка кафедри івент-менеджменту й індустрії дозвілля
Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-6833-6462

e-mail: alla_stepp@ukr.net

Анотація. Олексій Селівачов (1887–1919) народився в Москві, навчався в Мюнхенському та Лейпцизькому університетах, викладав російську мову та літературу в Дуббельні (нині Латвія), Новочеркаську (Росія),

Wільні (нині Литва), Харкові (нині Україна). Його роботи пов'язані з філософією, психологією та філологією. Вони друкуються з 1916 р. і донині. Стаття базується на публікаціях і рукописах Селівачова (майже 15 робіт), біографічних фактах, приватній кореспонденції (збереглося близько двохсот адресованих йому листів) й інших джерелах інформації. Дослідження цього вченого виявляють зміни в обсязі та розумінні понять народності, національності, націоналізму та культурної належності у різних напрямках європейської думки XIX – початку XX століть, часті збіги в архаїчній свідомості понять народу, мови, віри. У ліберальній думці Нового Часу зростає секуляризація, десакаралізація та релігійна толерантність. Водночас консервативні концепції відроджують, освячують і поетизують етнічні цінності. Крім релігійного, розвивається культурний прозелітизм, а також уявлення про особливу цінність вибраних рас і племен. Однак ці протилежні ідеї давно співіснують у стародавніх цивілізаціях, тому завдання сучасної науки, на наш погляд, полягає в їх плідній гармонізації.

Ключові слова: народність, національність, націоналізм; мова; релігійні сповідання та прозелітизм; юдофільство та юдофобія; культурна ідентифікація.

Wprowadzenie. Aleksy Seliwaczow zmarł w Charkowie roku 1919-go, przeżył niepełne 33 lata. Udało mu się jednak podać stołecznym czasopismom trzy duże artykuły (dwa z nich opublikowane roku 1916 i 1917), które przyciągnęły uwagę czołowych intelektualistów. Ponowne odkrycie spuścizny młodego naukowca miało miejsce kilka dekad później. Zaczęło się to roku 1995 od przedruku w antologii petersburskiej „Pro et Contra. В. Розанов” dzieła Seliwaczowa „Psychologia judofilów” (1917). Jednak kompilatory antologii nie mogli wtedy znaleźć żadnych informacji o autorze dla komentatorów.

Osiem lat później A. Puczkow umieścił krótki artykuł o naszym bohaterze w kijowskim czasopiśmie „Ant” (2003), a następnie ukazało się kilkoro innych badań oraz wcześniej niepublikowanych prac A. Seliwaczowa i listów do niego (Пучков, 2006; Puczkow i Marchenko, 2013; Селівачов М., 2015; Seliwaczow M., 2016; Пучков и Марченко, 2016). To wszystko określiło ogólnie rolę i znaczenie naszej postaci w kontekście kulturowym „Srebnego wieku”.

Równolegle w Polsce, na Białorusi drukowały się wzmianki, wspomnienia, badania o działacze odrodzenia białoruskiego Annie Solankowej-Seliwaczowej i jej mężu Aleksym (Stankievič, 1939; Veras, 1981; 1913; Чарнякевіч, 2003; Głogowska, 2020). Autor artykułu opublikowała trzy rozprawy w czasopismach Lwowa i Kijowa (Гаврилюк, 2020). Szczegółowo opisują one rodowód i biografię naukowca, analizują jego rozpatrywania na temat wiary, religii i ateizmu, psychologii percepcji i nauczania twórczości artystycznej.

Tak więc, w ciągu ostatnich 20 lat trwały badania spuścizny A. Seliwaczowa, rozpoczęte i kierowane przez profesora A. Puczkowa. Rozszyfrowano rękopisy i listy, przygotowano książkę wybranych prac naukowca (2021). **Celem naszego artykułu** jest ujawnienie po raz pierwszy kształtowania światopoglądu i pozycji zawodowej naszego bohatera w aspekcie refleksji dialektyki narodowości i konfesjonalu w kulturze świeckiej, głównie Nowego Czasu.

Гłówna część. Cel ten doprowadził do ustawienia i rozwiązania rzędu kolejnych zadań:

1) dowiedzieć się, jaki wpływ pochodzenia autora i okoliczności życiowych na kształtowanie jego poglądów w tym aspekcie;

2) ujawnić motywację i osobliwości apelu Seliwaczowa do zbadania problemu narodowości;

3) wyjaśnić, dlaczego kwestia narodowościowa nie jest decydującą obok osobistego poszukiwania wiary i prawdy w systemie jego poglądów.

W prace nad artykułem zastosowano podejście induktywno-analityczne oraz szereg ogólnych metod naukowych, przede wszystkim biograficzną, genealogiczną, tekstualną, selektywną, w pojednaniu z syntezą wyników badań.

§ 1. Wpływy pochodzenia i biografii autora na kształtowanie jego poglądów naukowych w dziedzinie narodowościowej i konfesjonalnej

Biografia i wykształcenie A. Seliwaczowa wyformowały jego poglądy na świat oraz pozycję fachową i publiczną. Zaczynamy od rodowodu. Osoby z tym nazwiskiem wiadome są z wieku 16-go na ziemiach nowgorodzkich w północnej Rosji (Центр...). Etymologia nazwiska rodowego, według jednej z wersji, wywodzi się od seliwy – miejscowej nazwy ptaszki. Ale nie wykluczona jest wersja włoskiego pochodzenia, ponieważ toponim „Selvaccio” (wilgotna lasowa miejscowość) jest rozpowszechniony, zwłaszcza w Toskanii. Niezależnie od pochodzenia rodu, z niego wyszło w ubiegłych stuleciach dużo zwierzchników cywilnych i wojskowych, oficerów armii i floty, generałowie i jeden kontradmirał.

Ojciec Aleksego – Fedor – absolwent prawa Uniwersytetu Moskiewskiego, sędzią, członek Moskiewskiego towarzystwa psychologicznego (Список...) i Towarzystwa miłośników sztuki (Российский...). Matka Jekatierina (z jeszcze dawniejszego rodu Szczerbaczkowych) była artystą-plastykiem. Jej pierwszym nauczycielem, jeszcze w dzieciństwie, został uczeń Courbeta Słomski. Z 16 lat uczęszczała do „klasy figurnej” na Moskiewskiej uczelni malarstwa, plastyki i budownictwa, pobierała lekcje prywatne od słynnych malarzów-realistów W. Pierowa i W. Makowskiego, uczestniczyła w wystawach ugrupowania «Pieriedwiżniki» (На помощь...). Jeden z jej obrazów olejnych „U chorego ojca” trafił nawet do słynnej Galerii Tretiakowskiej (Селівачов М., 2015, s. 543-550).

Rodzice Aleksego należeli do moskiewskiej śmietanki kulturalnej. Wśród ich znajomych są takie wybitne postaci jak pisarz Mierieżkowski, kompozytor Skriabin, słynne działacze naukowe ojciec Paweł Florenski (w jego muzeum są listy od Jekatieriny Seliwaczowej) i Włodzimierz Wernadski. Wiadome w oryginałach albo reprodukcjach około dziesięć rysunków Katarzyny. Są między nimi wyobrażenia poety Atanasiego Feta oraz dyplomaty i filozofa Konstantego Leontiewa, datowane styczniem 1884, kiedy młoda autorka miała zaledwie dwadzieścia lat. Kilka rysunków ona zrobiła w albumie rękopisnym przyjaciela i rodaka A. Feta lekarza Iwana Postnikowa, gdzie jest i zapis Mikołaja Gogola z roku 1844 (Antonova).

Prawdopodobnie, A. Seliwaczow ukończył gimnazjum w Moskwie, gdzie pracował ojciec, a matka miała swój własny dom. W archiwum rodzinnym zachowało się zdjęcie młodego człowieka około 30 lat w mundurze cywilnym. Na zwrocie ręką A. Seliwaczowa napisano: „Jurij Pomiałow. Przygotawiał mnie do gimnazjum z łaciny, zapoznał z dziełami Daumera”. Ten pisarz i filozof niemiecki Georg Friedrich Daumer zostanie przez 10 lat jednym z czołowych podmiotów badań A. Seliwaczowa.

Studia na uniwersytetach w Monachium i Lipsku (1909–1911) nie były niczym niezwykłym dla studentów z Rosji, zwłaszcza dla tych, którzy biegle władali językiem niemieckim. Prababcia Seliwaczowa miała na imię Szarlotta Christianowna, a babcia – Dorothea-Paulina-Konstancja. Dzięki krewnym o podobnych imionach możemy uważać język niemiecki Seliwaczowa raczej odziedziczony niż studiowany, a po drugie, uspadkował on przykład wielu przodków przez ojca i matkę z ich małżeństwami międzyetnicznymi i międzywyznaniowymi.

Pradziadek Aleksieja Franz-Gustaw Bekker (lub po prostu Fedor Wasiljewicz, 1804, Rewel – 1881, Kaługa), luteranin, syn obywatela Saksonii, przez 15 lat był jedynym państwowym lekarzem w Kałudze, prowadził szpital, został obrany powiatowym marszałkiem szlachty (Качанова). Jego brat Paul-Adam, czyli Paweł Wasiljewicz (1808, Rewel – 1881, Drezno) – także ukończył gymnasium rewelski i Uniwersytet w Dorpat (obecnie Tartu), profesor literatury rzymskiej, archeolog, dyrektor liceum Richelieu w Odessie reorganizowanego później na „Imperatorski Noworosyjski Uniwersytet” (Русский биографический...). Najmłodszy brat Wilhelm-Gustav, czyli Wasilij Wasiljewicz (1811, Revel – 1874, St.Petersburg), studiował medycynę na Uniwersytecie w Dorpacie (obecnie Tartu w Estonii), był profesorem na Uniwersytecie św. Włodzimierza w Kijowie i jednocześnie – inspektorem Instytutu Szlachetnych Dziewic w Kijowie. Później kierował oddziałem medycznym Królestwa Polskiego, inspektował warszawskie szpitale cywilne. Podczas służby w Kijowie (1843–1858) przewiózł prochy swojego ojca Friedricha-Wilhelma (1757–1838), który zmarł i został pochowany dziewięć lat wcześniej w Rewel (obecnie Tallinn, Estonia), gdzie uczył niemieckiego w miejscowym gimnazjum (Ibidem).

Podobną mobilność cechuje rodzina Bekkerów w poprzednich pokoleniach: w XVII wieku przodkowie mieszkali w Bawarii, na początku XVIII wyemigrowali do Nowego Jorku (pobrali się w Kościele Reformowanym), a pradziadek Aleksego Friedrich-Wilhelm urodził się w Saksonii (Генеалогическое...). Oprócz nauczycieli, lekarzy i archeologów wśród Bekkerów byli artyści, starsza siostra babci A. Seliwaczowa, Amalia-Eleonora, malowała akwarele. Przynajmniej jedna z nich znajduje się w Muzeum Wiedzy Lokalnej w Kałudze (Акварель...). Mąż Eleonory, lekarz Wołodmyr Jegorowicz Kryczewsky, pochodził z powiatu Sosnyckiego w gubernii Czernigowskiej. Leczył on imama Szamila i jego rodzinę podczas zesłania do Kaługi. Córka Kryczewskich Zofia poślubiła Michała syna Kazimierza Mestergazy. Przez lata został on generał-majorem i miał chyba największy dom w Kałudze (Личный...). Musimy uznać, że pochodzenie obcokrajowe, przynajmniej w środowisku naszego bohatera, nie przeszkadzało wówczas w robieniu kariery i fortuny.

O nauce Seliwaczowa w Monachium i Lipsku mamy więcej informacji dzięki korespondencji prywatnej (zachowało się blisko 200 listów do niego i żony z lat 1905–1919). Wynika z nich, że w dyskusjach studenckich należał on raczej do prawicy, potępiał modny wówczas ateizm i propagandę socjaldemokratyczną. W Monachium uczestniczył on w seminarze „Görres-ferrein”, ustawionym ku czci pisarza, filozofa, teologa i polityka katolickiego o względach raczej konserwatywnych (Johann Joseph Görres, since 1839 von Görres, 1776–1848). W Lipsku należał do miejscowego „Ruskiego sojuszu akademickiego”, gdzie wygłosił 9 lutego 1911 roku referat „Ze współczesnej liryki ruskiej”.

Jego korespondentowie (etniczne Niemcy, Polacy, Rosjanie, Żydzi) omawiali w listach osoby profesorów i kolegów, nowości uniwersyteckie, tematy fachowe. Często pisał długie listy niejaki Adam, katolik ze wschodniej «Polski rosyjskiej». Opisując swoje podłoże, zauważał z przyjemnością, że gdzieś tam ogłaszają stacje kolejowe po polsku, uwielbia gawędę i śmiech „naszych miłych polek”. Upomina między innymi o mękach sumienia, kiedy podrywał dziewczęta niedługo przez spowiedzią i komunią. Nie oszczędza szczegółów (choć całkiem przystojnie), kiedy opisuje zalety cielesne i duszowe swych przyjaciółek i przepowiada konwersacje z nimi, nawet ocenia wyrazy twarzy w ciągu rozwoju intrygi miłosnej. Stosując się to jak uczciwych dziewcząt (ich imiona, narodowość i stan społeczny podaje z precyzją), tak i osób, jak się teraz mówi, niskiej odpowiedzialności społecznej. Czasem takie kontakty ciągnęli za sobą kurację lekarską. Można więc powiedzieć, że studenci sprzed wieku mało różniły się od dzisiejszych. Niektóre listy od osób płci żeńskiej są napisane (po niemiecku) w takich skomplikowanych wyrazach, że czytelnikowi nie poświęconemu pozostaje się tylko domniawać o ich treści rzeczywistej. W tym wypadku chodzi o zazdrość serdeczną pewnej dziewczyny wobec zachowania i zamiarów jednego z kolegów Seliwaczowa i próbę otrzymania informacji o ewentualnej rywalce.

Prawdopodobnie, w Niemczech Seliwaczow poznał swoją przyszłą narzeczoną, która również studiowała w Innsbrucku i Monachium. Była to Anna Solanko – „dziewica wyznania rzymskokatolickiego, szlachcianka, córka emerytowanego doradcy tytularnego”, wychowanka gimnazjum grodzieńskiego, nauczycielka. W źródłach pisemnych znana jest z udziału (wraz z siostrą Marią) w grodzieńskim hurtku białoruskiej młodzieży. Potajemnie przed władzami grupa organizowała (czasem w domu Solanek przy ulicy Policejskiej 13, który nadal stoi) tajne wykłady, przedstawienia, koncerty. Tą działalnością kierował ks. Franciszek Hrynkewych, a jego «prawą ręką» nazywają memuariści Annę Solanko. Siedzą obok siebie na grupowym zdjęciu członków hurtku. Według wspomnień Zoski Weras (2013) w jednym z przedstawień (luty 1911) uczestniczył „nauczyciel literatury z realnego gimnazjum – bystry, stopniowy człowiek”. Możliwe, że był nim A. Seliwaczow – komentuje badaczka Helena Hłogowska. Młoda para pobrała się 30 maja 1911 r. w nowo wybudowanej (1906) cerkwi św. Mikołaja na stacji kolejowej Łapy (dzisiaj powiat białostocki). W 1920 r. cerkiew rozebrano, z cegieł wzniesiono kościół.

Interesujący jest parytet etniczno-społeczny i wyznaniowy świadków ślubu. Ze strony panny młodej to, zgodnie z zapisem w księdze metrycznej, „chłop z województwa Łomżyńskiego, powiatu Makowskiego, gminy Sypniew Mieczysław Ludwikowicz Kachmarchik i dziedziczny szlachcic Aleksander Władimirow Sołowjow”. Więcej szczegółów na temat tej kontrastującej pary nie znamy, ich imiona sugerują, że ten pierwszy – Białorusin (albo Polak) i katolik, a drugi – Wielkorusin i Prawosławny.

W imieniu narzeczonego świadkiem wystąpił ojciec panny młodej „doradca tytularny Piotr Adamów Solanko” i „absolwent Uniwersytetu Petersburskiego Mieczysław Stepanowicz Binasik”. Obaj etniczne Białorusinowie, jednak ostatni odnotowany jako „ruski” w aktach przesłuchań OGPU 1930 roku (<http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/27663-binasik-myacheslav-stepanovich-protokol-doprosy#mode/inspect/page/3/zoom/4>)

Z tego samego protokołu wynika, że urodził się Binasik 1883 r. w rodzinie nauczyciela ludowego w gubernii Grodzieńskiej (albo Wileńskiej). Studiował w Witebskim Seminarium Teologicznym oraz na Uniwersytecie w Juriew (obecnie – Tartu), ukończył fizykę (1909) i wydział prawa (1913) na Uniwersytecie w Petersburgu. Członek RSDRP (mieńszewik) od 1904 r., obrany do Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego I-go zwołania, ministr sprawiedliwości w rządzie Republiki Dalekiego Wschodu (1920–1921). Kilkakrotnie aresztowany (1905, 1919, 1923). Po kolejnym areszcie 1930 r. wrócił z Moskwy na Daleki Wschód, ale już na wygnanie, pracował w urzędzie regionalnym Krasnojarska, gdzie rozstrzelany 20 lutego 1938 r. za udział w spisku Białej Gwardii (<https://arch2.iofe.center/person/5057>, <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/27664-binasik-myacheslav-stepanovich-pokazaniya-po-suschestvu-dela#mode/inspect/page/1/zoom/4>)

Od znajomości z Anną Solankówną zaczęło się odkrycie Seliwaczowym całej złożoności kwestii narodowej na północno-zachodnich obrzeżach Imperium. Rodzina Solanków – typowy przykład Białorusinów, których ich «przyjaciele» oskarżali o używanie w domu języka polskiego. Matka, inni krewni i znajomi pisali listy do Anny po polsku, bracia po rosyjsku. Na fotografii z 1915 r. brat Anny, Aleksandr Solanko, przedstawiony jest w mundurze podoficerskim z krzyżem żołnierskim św. Georgija, porte-épée przez prawe ramię, w rękawiczkach i czapce z kokardą.

Uczniowie A. Seliwaczowa również mieli rozmaity skład etniczny. W Dubbelnie wszyscy chłopcy w klasie byli Łotyszami, oprócz jednego Polaka (tak on zanotował na odwrocie zdjęcia grupowego), w Wilnie większość miała nazwiska z zakonczeniem „ski”. Co do jego żony, mimo jej wielojęzyczności i wielowektorowej narodowości, zachowała ona tożsamość katolicką. Świadczy o tym nie tylko jej pochówek w wileńskich kościele św. Jana, odprawiony przez popularnego wileńskiego księdza i dziennikarza, o. Władysława Tołoczka, przedstawiciela białoruskiej chadecji, ale także korespondencja z proboszczem z Rostowa nad Donem w języku polskim podczas pobytu pary w Nowoczerkasku. Epitafię na pomniku A. Solanko-Seliwaczowej powielono w języku polskim i rosyjskim. Jej grób odwiedzały koleżanki do lat 1960-ch. 2019 roku kamienny nagrobek na cmentarzu Rossa w Wilnie został odnaleziony przez białoruską aktywistkę Ludwikę Kardzis (Głogowska, 2020, s. 15).

Po śmierci małżonki z powodu zapalenia płuc 27 lutego 1915 r., Aleksy ukończył rok szkolny w Wilnie i przeniósł się do Charkowa. Myślę, że wybrał to miasto, bo niedaleko stąd, w Chorole na Połtawszczyźnie, pracowała jako aptekarz siostra Anny Maria, która opiekowała się sierotami – trzyletnią Heleną i półrocznym Romanem. W Charkowie Seliwaczow uczył, pisał rozprawę naukową pod kierunkiem akad. M. Sumcowa, a 29 kwietnia 1918 r. ożenił się ponownie z nauczycielką Eudokią Szuliką (1889–1956), córką zamożnego chłopca ze wsi Taranówka, powiatu Zmiówskiego w gubernii Charkowskiej. Ukończyła ona Wyższe Kursy Kobiece i uczyła, w szczególności języka ukraińskiego. Chociaż Aleksy zmarł półtora roku później, także na zapalenie płuc, E. Szulika została drugą matką Romana Seliwaczowa (1914–1995), kochającą babcią jego synów i zachowała naukowe dziedzictwo męża dla potomności.

Na zakończenie tego tematu dodamy, że stryj Aleksego, generał broni Władimir Seliwaczow (1868–1919) był także żonaty z Ukrainką, Marią Gordiewską. Czy nie dlatego był tolerancyjny wobec ukrainizacji latem 1917 roku jednego z korpusów podległej mu Siódmej Armii Rosyjskiej, dowodzonego przez przyszłego hetmana Pawła Skoropadskiego? (Скоропадський, с. 60, 64–66). Jeśli to żart, to dość poważnie traktujemy założenie profesora A. Puczkowa, że gdyby Aleksej Fiodorowicz żył trochę dłużej, to z pewnością w jego polu widzenia byłaby kultura Ukrainy (Puczkow, 2021).

§ 2 Główne aspekty ujęcia zagadnień narodowościowych A. Seliwaczowym

W wielu pracach on pojmuje problemy judaofobii, judofilii, prozelityzmu, począwszy od ich przejawów w Biblii. Śledzi nietolerancję wobec judaizmu w XVIII i XIX wiekach, kiedy za przejście na judaizm było surowo karano, zarówno prozelitów, jak i Żydów, którzy ich do tego przekonali. Uważnie analizuje motywacje psychologiczne w konkretnych przypadkach – z hrabią Potockim (Ger-Cadek) i szlachcicem Zarembą w Rzeczypospolitej, czy kapitanem-porucznikiem floty Aleksandrem Woźnicynem w Rosji 1738 roku.

Seliwaczow twierdzi, że judofobowie nie mają jednolitej podstawy teoretycznej w obecności różnych motywów praktycznych. Jako przykład podaje Niemcy, gdzie wśród judofobów są chrześcijanie i neo-poganie. Oczywiście judaizm jest dla niego przedewszystkim religią starotestamentową, na bazie której powstała wspólnota narodowa. Chociaż w czasach, gdy żył nasz autor, jedno już oddzieliło się od drugiego. Uzasadnia podział judaizmu na «negatywny» i «pozytywny». Pierwszy to jest po prostu zaprzeczenie judaofobii. Ma w sobie «humanitarny» kierunek, jakim jest ochrona wszystkich Żydów, aczkolwiek apeluje o równość wszystkich ludzi wobec prawa. Alternatywny kierunek negatywnej judofilii Seliwaczow nazywa «chrześcijańskim». Ten opiera się na rozumieniu znaczenia Starego Testamentu dla chrześcijaństwa i przyszłej w nim roli judaizmu, uznając Władimira Sołowiowa za czołowego przedstawiciela tego nurtu.

Rzadziej pojawia się rodzaj judofilizmu „pozytywnego”, który wysoko ceni religię i kulturę żydowską, podziwianą przez nich aż do przyjęcia judaizmu. Taki judofilizm rodzi się niezależnie i nie tylko w formie zaprzeczenia judaofobii. Ma pozytywny stosunek do Żydów jako takich, a nie chroni tylko przedstawicieli abstrakcyjnej ludzkości czy byłych twórców chrześcijaństwa. Wśród przedstawicieli „pozytywnej” judofilii w kulturze niemieckiej Seliwaczow wyróżnia Georga Daumera (1800–1875) i Wasilija Rozanowa (1856–1919) w Rosji, poświęca im odrębne badania.

Opisując strukturę duchową i sposób myślenia poety, teologa i filozofa Daumera, nasz autor uważa jego życie duchowe i psychiczne za niezwykle intensywne, a sprzeczności i paradoksy – obce niemieckiemu duchowi narodowemu, ale bliskie słowiańskiemu: „Natychmiastowe wrażenia od wydarzeń prawdziwego życia odstepują dla niego na tło i są prawie wyłącznie przejawami tych zakonów świata, których rozwiązaniem on meczy się przez cały swój wiek. W poszukiwaniu prawdy Daumer nie poprzestaje na doprowadzaniu swoich pomysłów do skrajności, bez względu na to, jak bardzo mogą szokować innych, i nie boi się, dochodząc do wniosku, że jego poglądy są błędne, bez wahania przyłączając się do czegoś przeciwnego” (Селивачов, 1916, s. 329–330).

Wychowany w protestanckim łonie i od najmłodszych lat znawca Biblii, student teologii Daumer zafascynował się ideami i praktykami pietyzmu, wkrótce rozczarował się nimi, a jednocześnie chrześcijaństwem, które utożsamiał z pietyzmem. Jego następnym krokiem była fascynacja Judaizmem i próba do niego dołączyć. W tym czasie był nieubłaganym wrogiem chrześcijaństwa, za co otrzymał pochwałę od samego Karola Marksa (Маркс) w recenzji na książkę Daumera. Jednak jego dalszy rozwój, fascynacja perskim poetą Gafizem, ewolucja przez panteizm i ateizm do kontynuacji poszukiwań Boga, chociaż nie było to już akceptowane przez Engelsa (Маркс и Энгельс), sprawiły, że Daumer (nie bez mistycznego oświecenia) stał zagorzałym zwolennikiem Kościoła Rzymskiego. Widział w nim „pocałunek z nieba”, gwarancję nadchodzących narodzin „nadludstwa” po zjawieniu się „nadczołowieka” Jezusa Chrystusa.

Według samego Daumera jego rodacy postrzegali go jako pół-szaleńca. Seliwaczow dodaje, że osobliwe cechy jego światopoglądu i osobowości wydają się nam bliskie i znajome, przypominające myślicieli domowych. Są to w szczególności bezgraniczny idealizm, młodzieńcza (nawet w podeszłym wieku) pasja poszukiwania prawdy, nieustraszona konsekwencja we wnioskach i stała gotowość do porzucenia ich, jeśli ujawni się ich porażka. Wszystko to powiąże niemieckiego myśliciela z „szalonym” Bielińskim czy zapomnianym zbiegłym dysydem W.S. Pecherinem, który przeszedł na katolicyzm. Namiętne pragnienie i oczekiwanie Królestwa Bożego na ziemi przypomina innego katolikofila – Czaadajewa i nominalnie prawosławnych Gogola, Dostojewskiego, Mereżkowskiego. Dlatego porównanie Daumera z przedstawicielami ojczywej myśli religijnej i filozoficznej sprzyja bardziej świadomemu podejściu do psychologii myślenia i wiary tej ostatniej, pozwala wyjaśnić rolę elementu narodowego (Селивачев, 1916, s. 355).

Ale główne znaczenie Daumera, konkluduje Seliwaczow, tkwi w moralnym pięknie jego osobowości, która mimo wszystkich słabości jest wysoce sympatyczna. Idealista czystej wody, wieczne dziecko, nieustępliwy poszukiwacz prawdy, który tak wiele wycierpiał dla ludzi i był przez nich tak mało zrozumiany, Daumer zasługuje na to, by powiedzieć o sobie słowami swojej poetyckiej odpowiedzi skierowanej do Franciszka z Asyżu i podobnych świętych: „Ci ludzie mają zaskakująco delikatną duszę pośród straszliwej dzikości żelaznych pokoleń – to boski prototyp przyszłej nadludzkości” (Ibidem).

Porównując Daumera z innym wybitnym judofilem, Rozanowem, trzeba przyznać, że powszechny kardiocentryzm i sprzeczność są nadal bardziej rozwinięte u Rosjanina niż u Niemca. Rozanow ma jeszcze mniej logiki, otwarcie się z tego śmieje, otwarcie deklaruje, że nie pisze tego, co myśli, bo kogo obchodzą moje intymne myśli, którymi nie zamierzam się z nikim dzielić? Obaj głoszą, że religia jest najważniejszym składnikiem życia i jako pisarze są świadomi swojej prorockiej służby.

Rozanow oplakuje osłabienie daru proroczego w ludziach (istnienie dogmatu zniweczyło możliwość proroctwa) i pozwala sobie na stwierdzenie: „Każdy z moich wersetów jest pismem świętym, a każda moja myśl jest myślą świętą, a moje każde słowo jest świętym słowem”, „... często wydawało mi się, że jestem najprawdziwszym i najbardziej szczerym pisarzem: chociaż nie ma w tym nawet skrupułów moralności. W ten sposób Bóg mnie zorganizował” (Розанов, 1916, c. 181, 185). Seliwaczow dostrzega podobieństwo nastroju Wasilija Wasiljewicza do poczucia Boga i duchowej inspiracji biblijnych proroków, preferując żydowskie poczucie Boga od europejskiego rozumienia Boga: „Adonai Żydów jest bardzo daleki od abstrakcyjnej uniwersalności, którą Arystotel dał Pierwszemu Silnikowi, albo Plato – Światowemu Rozumowi, i która właściwa jest Odwiecznej Istocie, Jedynej i Wszechdobrej itd. scholastyków średniowiecznych. Ten Bóg nie jest aż taki wielki, ale cieplejszy. Jego oddech ogrzewa Izrael. Wygląda raczej na to, że Europejczycy nie mają Boga w swoich sercach, a tę pustkę umysłu i serca wypełniają czysto abstrakcyjnym imieniem Boga” (Розанов, 1906, т. I, c. 253).

Drugą główną cechą Rozanowa, obok poczucia Boga, jest poczucie płci, które przenika wszystkie jego dzieła. Według pisarza „onie zamieszane są nie na wodzie, ani nawet nie na krwi ludzką, ale na ludzkim nasieniu” (Розанов, 1913, c. 337). Poczucie płci Rozanowa składa się z erotyzmu i chęci porodu. Nawet u kobiet nie zawsze dochodzi do przenikania się tych dwóch instynktów – komentuje Seliwaczow. U mężczyzn są one zawsze zróżnicowane. To powoduje twierdzenie Rozanowa, że „mężczyźni są prawie zanikli w swoich odczuciach seksualnych” (Розанов, 1911, c. 100).

Porównując zwyczaje małżeńskie, ekonomiczne, kalendarzowe Żydów i Chryścjan (w tym stosunek do członków rodziny, nieślubnych dzieci, skrucy, pogrzeby itp.), daje zdecydowane pierwszeństwo Żydom i dochodzi do wniosku: podczas gdy małżeństwo chrześcijańskie jest upokarzane dla rozpusty, z kolei w Biblii prostytutka została wyniesiona na podobieństwo małżeństwa. Rozanow wskazuje na rozkaz Boga skierowany do proroka, aby

udał się do nierządnic, i zauważa, że w świątyni mieszkały kobiety zajmujące się świętą prostytutką – *sacrae conuges populi sacri* – święte małżonki świętego ludu (Розанов, 1911, c. 91).

Stosunek Rozanowa do Ruskiej Cerkwi Prawosławnej jest dwojaki. Krytykując ją jako oficjalną instytucję, nie uznając wielu jej postulatów i wyśmiewając szereg hierarchów (aż do apostoła Pawła i Jana Chryzostoma), marniejąc w czytaniu Ewangelii, wreszcie nieustannie karcąc Rosjan, Rozanow kocha klasztor, nie może słuchać nabożeństwa bez łez. Ale wszystko to wydaje mu się wezwaniem do czegoś innego, do przyszłego i jednocześnie już porzuconego (Ibidem, s. 255). Seliwaczow zauważa, że antychrześcijaństwo Rozanowa było równie przyjemne dla znajomych Żydów, jak jego judofilia. I tu następuje ciekawy zwrot w stosunkach pisarza z Żydami. Atakując chrześcijaństwo i samego Chrystusa, nie chce pozwolić tego samego Żydom. Na tę dziwną cechę jego psychiki ze zdziwieniem zwraca uwagę sam Rozanow: „Ja sam nieustannie karcę Rosjan, prawie wszystko, co robię, to ich karcieć. Ale dlaczego nienawidzę każdego, kto ich też besza? A ja nienawidzę prawie tylko tych, którzy nienawidzą, a szczególnie gardzą Rosjanami. Tymczasem, oczywiście, sam ja gardzę Rosjanami aż do obrzydzenia. Anomalia” (Розанов, 1916, s. 119).

Seliwaczow kończy swoje badania wnioskiem: „W ten sposób Rozanow przechodzi od judofilii do antysemityzmu, któremu wcześniej nie był obcy, jak widać z niektórych powyższych tekstów. Tłumaczy się to po pierwsze wspólność psychologicznego judofilii z antysemityzmem (niektórzy Subbotnicy również żywią niechęć do Żydów), a po drugie szczególną umiejętność Rozanowa do łączenia sprzeczności. Echa judofilii można odnaleźć także w jego antysemitycznych pracach. Ale niech tak się stanie, nic innego, co napisane przez niego, nie może osłabić znaczenia faktu, że w całym chrześcijańskim świecie W.W. Rozanow stworzył tak głęboki, harmonijny i wielostronny system judofilii. Będąc ostatnią w czasie, wskazuje ona granice logiczne, które mogą osiągnąć pozytywna judofilia” (Селивачев, 1917, s. 64).

Podążając za tak wybitnymi postaciami judofilii, jak Daumer w Niemczech i Rozanow w Rosji, społeczność żydowska Wiednia, stolicy niemiecko-węgiersko-słowiańskiego imperium Habsburgów, przedstawia wyjątkową postać Otto Weininger (1880–1903). Ten wspomniany przez Seliwaczowa absolwent Uniwersytetu Wiedeńskiego, niezwykle popularny na początku XX wieku. po jego samobójstwie, w studium doktoranckim na temat biseksualności, znanym jako „Płeć i Character”, doszedł do wniosku, że pasywna „kobiecość” dominowała w rasach Negroidów i Żydów, w przeciwieństwie do twórczej dominacji „męskiej” rasy nordyckiej, która później przyjęła Chrześcijaństwo. Po ukończeniu tej pracy naukowej Weininger przeszedł z judaizmu na luteranizm. On nieustannie podkreśla, że judaizm jest dla niego tendencją duchową, a nie prawdziwymi ludźmi, ale to ostrzeżenie nie łągodzi judaofobicznej orientacji jego rozumowania. Młody doktoran przekonuje z pogardą, że mentalność Żydów jest zbliżona do składu „kobiecego”: żydowscy mężczyźni są żeńscy, skupieni na seksie rodzinnym, ale życie duchowe, geniusz, obywatelstwo i moralność są dla nich rzekomo niedostępne. Żydzi, zdaniem Weininger, zakorzenieni w materialności, przyrodzie, przeciwstawiają się duchowości i kulturze.

Łatwo zauważyć paralelizm w refleksjach filozofów austriackiego i rosyjskiego. Jednak z podobnego faktuzy wyciągnęli przeciwne wnioski, potępiając i przeprasając. Według obserwacji A. Selivaczowa, judaofilia Rozanowa (aczkolwiek ambiwalentna z judaofobią) przekształciła się u Weininger na holistyczny „żydowski antysemityzm” (Селивачев, 1917, s. 41), co, dodamy, wzmocniało przez trzy dekady podstawy ideologiczne nazizmu germańskiego.

§ 3 Obraz świata w językach narodowych i słowie artystycznym

Ta sekcja analizuje wyniki badań Seliwaczowa nad dziełami Fritza Mauthnera (1849–1923) i poezją symbolistów. Oba przedmioty zafascynowały 23-letniego studenta już roku 1910, kiedy pisze listy do Mauthnera z nadzieją na spotkanie z nim. Jednocześnie pogrąża się we współczesnej twórczości Balmonta, Błoka, Briusowa, Iwanowa, Sologuba. Książki „mystycznego ateisty” i „językowego sceptyka” Mauthnera były wówczas mało znane. Prawdopodobnie, młodego Seliwaczowa pociągała odważna paradoksalność idei myśliciela, obecna nie mniej u innych jego „ulubieńców” Daumera i Rozanowa. Jednak w przeciwieństwie do tych wierzących i religijnych osobistości, Mauthner nie traci okazji do głoszenia niewiary w Boga, a raczej przekonania o fikcyjności takiej koncepcji słownej, stara się to naukowo udowodnić. Jest w równym stopniu obcy zarówno judaizmu, który uziedziczył (ale opuścił synagogę), jak i chrześcijaństwu, mimo że ochrzcił swoją córkę w obrzędzie luteranckim.

Według Mauthnera podstawą każdego języka są „przypadkowe uczucia” (Zufalls Sinne). Ponieważ w rzeczywistości istnieją również siły, które nie wywołują w nas wrażeń uczuciowych, a w myśleniu nie ma nic, czego wcześniej nie było w uczuciach, nasze myślenie nie może osiągnąć podobieństwa do realnego świata. Mauthner zaprzecza istnienie czystych pojęć, ponieważ słowa są tylko reprodukcją zewnętrznych uczuć, tylko znakami, z którymi kojarzymy pewne idee. Niepewność i zmienność tych ostatnich powoduje, że każde słowo jest metaforą. W rzeczywistości jest tylko częściowe, w języku – tylko ogólne – podsumowuje Mauthnera Seliwaczow (Селивачев, 1918, s.35).

Takiej rozbieżności między jakimkolwiek językiem a rzeczywistością nie da się przesygnąć. Jednym z głównych zadań krytyki języka, jego pracą syzyfową, jest ustanowienie przynajmniej minimalnej zgodności między rzeczywistością a wieloma koncepcjami, które Mauthner nazywa wymaginowanymi, domniawanymi, wymyślonymi (Scheinbegriffe). Dla myślenia filozoficznego ważna jest obecność lub brak określonej formy gramatycznej w pewnym języku. Na przykład, w językach polinezyjskich liczba mnoga jest wyrażona nie przez rzeczownik, ale przez następujący po nim przymiotnik: *ika pai* – dobra ryba, *ika papai* – dobre ryby. Zmiany w stopniu porównania samych przymiotników są przypadkową formacją charakterystyczną tylko dla Indoeuropejczyków. Ale Semici nie mają porównawczego i najwyższego stopnia przymiotników. Tak więc pytanie, jakie dyskutowali średniowieczni scholastycy, czy świat stworzony przez Boga jest najlepszy ze światów, nie mogło powstać wśród starożytnych Żydów tylko dlatego, że ich język nie miał najwyższego stopnia przymiotników.

Nie jest też Mauthner zwolennikiem logiki, uważając ją za charakterystyczną tylko dla Indoeuropejczyków i zaprzeczając jej uniwersalności. Założyciela logiki, Arystotelesa, nazywa on „typowym reprezentantem niefortunnej tendencji tkwiącej w Grekach (często uchodzącej za filozoficzną) – uważać abstrakcji za przyczynę rzeczy konkretnych” (Mauthner, 1902–1912. Bd II, s.38). W swojej krytyce logiki i języka w ogóle Mauthner deklaruje, że jest zwolennikiem nurtu psychologicznego. Jednak tytuł jednego z rozdziałów jego książki to „Unmöglichkeit de Psychologie” [„Niemożność psychologii”]. Więc Mauthner jest psychologiem, który zaprzecza psychologii. Przyczyna tkwi, jego zdaniem, w istocie języka, który służy jako narzędzie rozumienia świata zewnętrznego, a przez to nie nadaje się do oceny świata wewnętrznego. Przecież mowa jest materialistyczna, raczej uczuciowa niż zmysłowa, ale świat jest materialistyczny tylko dla przypadkowych uczuć osoby, ale nie dla psychologicznego świata wewnętrznych przeżyć.

Według Mauthnera, języki europejskie są nasycone elementami chrześcijańskimi, które nadal istnieją w umysłach tych, którzy tę języki używają. Sympatycznym przykładem transformacji chrześcijaństwa w socjalizm są kazania Tołstoja: „Jeśli tak będzie dalej, nawet Rosjanie mogą się nauczyć chrześcijaństwa”. W takim półartobliwym tonie Fritz porusza tematy wszelkiego rodzaju przesądów, tabu, słownych bożków, i zauważa: „Nazywamy nasze własne bałwochwalstwo – nabożeństwem, naszą przemoc – prawem, a pożądanie – miłością”. Bawi go zakaz wymawiania imienia zmarłego przez niektóre ludy lub utożsamianie małżeństwa z kobietą o tym samym imieniu z kazirodztwem. Jednak w Europie nie jest niczym niezwykłym, że ludzie zmieniają swoje nazwisko, jeżeli nosi go pewny słynny przestępca.

Tym, co nas zaskakuje, – kontynuuje Mauthner, – jest tabu wymawiania imienia Bożego przez Żydów. Jednak w Europie obywatel, który odważył by się nazywać swojego monarchę po imieniu i nazwisku, byłby prawdopodobnie ścigany za obrazę majestatu. W krajach islamskich obawiają się nadepnąć na kartkę papieru, ponieważ może być nakreślone nie jej imię Allaha, i kochają wszelkiego rodzaju amulety. Niemieccy chłopcy katolicy gardzą mahometanem, ale piszą na ścianie litery C + M + B (Caspar, Melchior, Balthasar), wierząc, że uratuje to dom i zwierzęta. Z kolei ortodoksyjny Żyd gardzi tymi hipokrytami, ale on sam zakłada sobie na rękę rzemienie, a na czoło – pudełko ze świętym tekstem, według ściśle określonych reguł. Nawiasem mówiąc, judaizm jest dla Mauthnera interesujący jako przykład religii czysto werbalnej. Wcześniej w Jerozolimie kapłani spożywali to, co przyniesiono dla fetysza. Cherubinam – skrzydlatym bykom – już nie składają krwawych ofiar. Ich miejsce zajęły teksty biblijne.

Jeśli chodzi o rolę języka w sztuce, Mauthner, sam wielki stylistą, ceni język jako narzędzie sztuki tak samo, jak negatywnie traktuje go jako narzędzie poznania. Z jednej strony kocha język niemiecki jak arab swojego konia, z drugiej – obsypuje go burzliwymi przekleństwami, w których słyhać gorzkie rozczarowanie nadmiernymi nadziejami. Krytyka języka jest jego zdaniem wyzwoleniem jednostki z nieodpowiedniego narzędzia poznania, z automatyzmu sensorium commune – zdrowego rozsądku. Jednak te same właściwości języka, które decydują o jego nieadekwatności poznawczej – zmienność i niepewność w znaczeniu niektórych słów, ich zabarwienie emocjonalne – dają językowi zdolność budzenia w czytelniku różnych nastrojów. Mauthner znów mówi aforyzmami: „W nauce język ukazuje swoją bezsilność, w poezji – siłę swego piękna; w religii potęgą języka tyranizuje nas w niegodnej formie mocy martwego słowa, słowa zmarłych (des toten Wortes, des Toten Wortes)” (Mauthner, Wörterbuch... Bd 2, 1910–1915, s.19).

Poetycki styl Mauthnera Seliwaczow ilustruje licznymi zbieżnościami jego środków wyrazu z wyobrazeniami, stosowanymi przez rosyjskich poetów, wykluczając zapożyczenia od kogokolwiek. Na przykład „Gleichgültige Natur” (Obojętna natura) (Mauthner, 1902–1912. Bd II, s.164) odpowiada «равнодушной природе» Puszkina. Jednak ten obraz natychmiast, w 1836 roku, został odrzucony przez Tiutchewa:

Не то, что мните вы, природа:
Не слепок, не бездушный лик –
В ней есть душа, в ней есть свобода,
В ней есть любовь, в ней есть язык <...>

Porównanie zakochania się w języku niemieckim – z miłością Araba do swojego konia jest bliskie odzewu Gogola o Yazykowicie – roście «разгула и свободы», «радости и хмеля», który «владеет языком, как араб диким конём своим» («Выбранные места из переписки с друзьями», XXXI). Upodobnienie Mauthnerom ruchu języka między ludźmi do oceanu (Mauthner, 1902–1912. Bd II, s. 40) przypomina wyrażenie Tiutcheva: «Как океан объемлет шар земной, земная жизнь кругом объята снами». Słowa tego samego poety «мы смутно сознаём себя самих лишь грёзами природы» («По дороге во Вщиж») są bliskie wypowiedzi Mauthnera, że nasza myśl, możliwie, jest tylko niespokojnym snem.

U Balmonta znajdujemy odpowiedniość do frazy Mauthnera: „Języki kulturowe zgniły jak kości męczenników” (Mauthner, 1902–1912. Bd II, s. 230) w wierszach: «Почему в языке современных людей стук ссыпаемых в яму костей?» Wyrażenie w tytule wiersza Balmonta „Taniec atomów” znajdujemy również u Mauthnera: „Die Tänze der Moleküle nennt man dann Körper, die Tänze der Atome in den Molekülen nennt man Stoffe, die Tänze des Äthers zwischen den Molekeltänzen oder den Atomtänzen nennt man Kräfte und Kräfteerscheinungen” (Mauthner, 1902–1912. Bd II, s. 408).

W obu obserwujemy podobne oscylacje końcowe między kilkoma porównaniami. U pierwszego: «кто может, рассудит – охотник или собака, или зверь с когтём в груди?», u drugiego: „Żadna dusza ludzka nie może powiedzieć czy ma się porównywać z falą, czy z atomem wody, ze skałą czy z dnem morskim” (Mauthner, 1902–1912. Bd III, s. 461). Wyrażenie Mauthnera: „Słowa to solone śledzie” znajduje swoje odzwierciedlenie w wierszach A. Tynyakova: «Слова любви мертвы, как рыбы».

Bliskość języka Mautnera do języka rosyjskiej poezji symbolistycznej umożliwia nawet rozszyfrowanie jednego niejasnego wyrażenia M. Wołoszyna:

Милой плотью скованное время
Своды лба и звенья позвонков
Я сложу, как радостное бремя,
Как гирлянды праздничных венков.

Aby zrozumieć znaczenie pierwszej linii, Seliwaczow przypomina, że Mautner, akceptując proponowane przez [Karla Ewalda] Goeringa rozszerzenie pojęcia pamięci na wszystkie zjawiska życia organicznego, jednocześnie definiuje pamięć jako zatrzymany czas, jako potencjalną energią czasu; wtedy staje się jasne, że «скованное время» = „pamięć” w najszerszym znaczeniu, tj. procesy życiowe organizmu.

Przechodzimy teraz od Mautnera do relacji Seliwaczowa o aspektach narodowych w poezji rosyjskich symbolistów. On uznaje wpływy zachodnich autorów, ale podkreśla źródłowość (самобытность) tego zjawiska, utwierdzoną w czasach radykalnych zmian na początku XX wieku: „Tylko w Rosji istnieje obecnie wrzenia prawdziwej kreatywności <...> nasze twórcze i literackie doświadczenia będą stronicami w książce, której kontentem będzie tekst artystyczny myśli, <...> poszukiwanie pereł, zapalanie lamp, odtwarzanie zapomnianego, wydobywanie z mrocznych głębin ukrytych tajemniczych skarbów <...>” (Селивачев, 1919).

Nasz autor, mimo swoich raczej prawicowych poglądów, entuzjastycznie wita współczesną poezję przede wszystkim jako utalentowane, bogate w nowe formy i znaczenia zjawisko artystyczne, wątpi w słusność stosowanego do niego określenia „dekadencja”, świadomy jest obowiązującej kontrowersji z „Partią Starowierców Literackich”. Tych ostatnich irytują nawet obcokrajowe nazwiska – Balmont, Blok, Bryusow.

Patriotyzm (A. Seliwaczow pisze nawet o «nacjonalizmie» Błoka i Briusowa) miał w tym czasie zabarwienie głównie kulturowe i cywilizacyjne. Jego komponent etniczny zaczął się umacniać dopiero w drugiej połowie XIX wieku i nie bez inspiracji władz. Chodzi o dozowane kulturowanie cech narodowych Finów, Estończyków, Łotyszy, Litwinów itp. na rzecz przeciwwagi dla bardziej aktywnych mieszkańców regionu północno-zachodniego – Szwedów, Niemców, Polaków, Żydów.

Te skomplikowane procesy Seliwaczow mógł obserwować we wszystkich częściach Imperium, gdzie musiał żyć i nauczać w latach 1911–1919 – na terenie dzisiejszej Białorusi i Polski, Litwy i Łotwy, Obwodu Wojska Donskiego i Ukrainy. Specyfiką Rosji był wyraźnie niższy poziom edukacyjno-kulturowy Wielkorusinów w porównaniu z niektórymi z wymienionych narodów, zwłaszcza z Żydami. Świadczył to na przykładzie rekrutów i stryj Aleksiego – generała W. Seliwaczowa (Селивачев В.)

Nie pretendując na uogólnienia (nie mamy wystarczającej ilości reprezentatywnego materiału w epistolarium), ograniczymy się do stwierdzenia, że ze wszystkich znajomych nasz bohater najaktywniej korespondował w młodości ze studentem monachijskim, etnicznym Polakiem Adamem, a później – z pisarzem rosyjskim pochodzenia Żydowskiego Michaiłem Gershenzonem. Ostatniemu poświęcona praca Seliwaczowa o Daumeru. Następna, „Psychologia judofilów”, dedykowana wilenskiemu koledze, estończyku prawosławnemu Janowi Yuriensu, jeszcze dwie prace – dwóm później represjonowanym Wielkorusinom – światowej sławy Michaiłu Bachtinu i byłej frejlinie, kapitanowi „Armii Zbawienia” Marii Miasojedowej.

Wśród korespondentów A. Seliwaczowa są oczywiście Niemcy, Łotyszy, Wielkorusini. Zachowało się zdjęcie rodziny prawosławnego nauczyciela Zakonu Bożego z Dubbelna ks. N. Szałfiejewa z autografami małżonki i dzieci, wysłane do Nowoczerkaska, z gratulacjami z okazji narodzin córki i życzeniami powodzenia na nowym miejscu. Ojciec Nikołaj i jego syn Borys, dziennikarz i osoba publiczna, bardzo popularni w Rydze, gdzie życie społeczności łotewskiej, niemieckiej i rosyjskiej w okresie międzywojennym nie było bynajmniej odrębne. Ale to już czasy po śmierci Anny i Aleksiego Seliwaczowych.

Wnioski. Wielowyznaniowe pochodzenie Seliwaczowa, niemieckie wykształcenie i warunki życiowe na obrzeżach Imperium ukształtowały w nim bogaty tezaurus naukowy i szerokie poglądy kulturowe, w tym na sferę narodowościową. Jego teksty ujawniają znajomość języka greckiego, łaciny, niemieckiego, angielskiego, francuskiego, polskiego. Seliwaczowa można uznać za internacjonalistę w najlepszym tego słowa znaczeniu. W czasach, gdy żył on i pracował, ludzie byli oficjalnie identyfikowani przez przynależność religijną, która często nie pokrywała się z ich samoidentyfikacją cywilizacyjną i kulturową. Dlatego istniały wówczas definicje: rosyjski Żyd, rosyjski Niemiec, rosyjski Polak. Na poziomie domowym członkowie tej samej rodziny mogli na przemian identyfikować się jako Białorusini (pochodzenie), Polacy (przynależność językowa i kulturalna), Rosjanie (obywatelstwo). Nie było w tym sprzeczności, ponieważ obejmowali tamte kategorie różne religie i grupy etniczne.

Zainteresowanie problematyką judaizmu, judaofobii i prozelityzmu wynika z ich ówczesnego znaczenia w Europie, gdzie chrystianizacji i naturalizacji Żydów oraz rozszerzenie ich roli w gospodarce, polityce, nauce, sztukach pięknych towarzyszą czasem nastroje antysemityczne, pogromy. Niemniej jednak postaci pochodzenia żydowskiego odgrywały coraz większą rolę w społeczeństwie. Uderzającym przykładem jest przyjaciel Aleksiego Michaił Gershenzon.

Ponieważ Seliwaczow napisał najwięcej o trzech kontrowersyjnych postaciach – Daumerze, Rozanowie i Mauthnerze, możemy stwierdzić, że pociągała go złożoność i sprzeczności jako impulsy badań naukowych. Analizując wielojęzyczny obraz świata w twórczości tego ostatniego, podziwia jego umiejętności pisarskiej nie mniej niż głębię badawczą i podziela przekonanie, że tam, gdzie celem utworu werbalnego nie jest wzbudzenie artystycznych emocji, ale przekazanie precyzyjnych pojęć i osądów, zbędne polisemantyzm i metaforyczność języka są nieuniknione. Emocjonalne zabarwienie słów ułatwia osiągnięcie pożądanej ekspresji w dziele poetyckim. Ale szkodzi ono tam, gdzie przekazywana jest obiektywna wiedza, wolna od uprzedzeń.

Taka jest teoria. W praktyce zarówno Mautner, jak i Seliwaczow czasami dają upust namiętnemu uczuciu, aczkolwiek bezstronnemu. Kwestii narodowościowe i konfesyjne są w naszym przypadku podporządkowane duchowemu priorytetowi. Specyfikę kultury ojczystej, w szczególności najnowszej poezji, Seliwaczow ujawnia w kontekście całego wszechświata.

Bibliografia:

1. Głogowska Helena. Kim była Anna Solanko? *Czasopis: Беларускі грамадска-культурны штомесячнік*. Białystok, 2020. № 2 (332), люты. С. 14–18.
2. Mauthner F. *Wörterbuch der Philosophie: Neue Beiträge zu einer Kritik der Sprache*. München; Leipzig, 1910–1915. Bd. 1–2.
3. Mauthner Fr. *Beiträge zu einer Kritik der Sprache*. 2. Aufl. Stuttgart und Berlin, 1902–1912. Bd I: Zur Sprache und zur Psychologie; Bd II: Zur Sprachwissenschaft; Bd III: Zur Grammatik und Logik
4. Puczkow A., Marczenko Ju. Alexy Seliwaczew – wileński nauczyciel Michała Bachtina. *Znad Wilii*. Wilno, 2013. № 4 (56). S. 104–110.
5. Seliwaczow M. Niczym romantyczna latarnia. *Znad Wilii*. Wilno, 2016. № 4 (68). S. 95–114.
6. Stankievič A. *Беларускі хрысціянскі рух (Гістарычны нарыс)*. Vilnia: Выдаўніе «Хрысціянскай думкі», 1939, 272 с. (на s. 46 upaminajecca studentka Salanka z Horadni u Innsbruku i Miunchenie).
7. Акварель Элеоноры Беккер-Кричевской. Калужский краеведческий музей. URL: [http://cbs-kaluga.ru/userfiles/images/4\(6\).JPG](http://cbs-kaluga.ru/userfiles/images/4(6).JPG) (last access 27 Jan. 2021).
8. Антонова М. Запись Н.В. Гоголя в альбом И.П. Постникова: к вопросу об атрибуции и интерпретации. *Филология: научные исследования*. 2019. № 2. С. 73–77. DOI: 10.7256/2454-0749.2019.2.29424 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=29424 (last access 27 Jan. 2021).
9. Верас З. [Людвіка Сівіцкая-Войцік]. Гродзенскі гурток беларускай моладзі. *Беларускі календар 1981*. Беласток, 1981. С. 180–189.
10. Верас З. [Людвіка Сівіцкая-Войцік]. Я помню ўсё: Успаміны, лісты. Гародня; Wrocław, 2013. С. 475 (об А. П. Солянко: с. 17, 19, 116, 309; о Гродненском кружке белорусской молодёжи: с. 16–23).
11. Гаврилюк А. Проблематика віри, релігії й атеїзму в працях Олексія Селівачова (1887–1919). *Народознавчі зошити*. Львів, 2020. № 5 (155). С. 1175–1188.
12. Гаврилюк А. Роль родинної традиції у становленні творчої особистості (на прикладі п'яти поколінь Селівачових). *Народознавчі зошити*. Львів, 2020. № 1 (150). С. 177–189.
13. Гаврилюк А. Сприйняття та викладання художньої творчості за текстами харківського культуролога Олексія Селівачова. *Питання культурології*. Київ, 2020. № 36. С. 195–205.
14. Генеалогическое древо Захарова Гурия. URL: <https://www.myheritage.com.ua/FP/entry.php?s=553200841>
15. Глагоўская Л. Сьвятло аднойдзенай зоркі. *Czasopis: Беларускі грамадска-культурны штомесячнік*. Białystok, 2020. № 5 (335), травень. С. 19–22.
16. Качанова Елена (2015). Памятники Калуги. 4 поколения семьи. URL: https://opk2.fosite.ru/wiki/196198_памятники_Калуги/544904_4_поколения_семьи?fbclid=IwAR01P8jX4Q3NhAPczlWlryGovYBUf862TFQwykKgyhv-ZTo8klW2bzYI6iE# (Last access 21.01.2021).
17. Личный архив Борисовой Татьяны Михайловны. URL: <http://cbs-kaluga.ru/Lichnyy-arhiv-Borisovoy-Tatyany-Mihaylovny/Foto-rodov-Bekkery--Krichevskie--Mestergazi/>
18. Маркс К. и Энгельс Ф. (рец). Г. Фр. Даумер. «Религия нового века: Опыт комбинаторно-афористического основоположения». 2 тома, Гамбург, 1850 // Маркс, К. и Энгельс, Ф. Сочинения: В 50 т. Москва, 1964. Т. 7. С. 208–213.
19. Маркс К. О «Тайнах древнего христианства». Из речи, произнесенной в «Обществе рабочего просвещения» в Лондоне 30.11.1847. Даумер Г. Тайны древнего христианства. Москва, 1927. С. 1.
20. На помощь учащимся женщинам. Москва: Типо-литогр. Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1901. 390 с. (Сведения продублированы в книге: Тончу Е. Россия. Женская судьба. Век XXI. Москва, 2004. С. 395–396).
21. Пучков А. «Кстати, подумайте, не можете ли помочь...»: Письма М. О. Гершензона и два философских трактата Алексея Фёдоровича Селивачёва (1912–1919 гг.). *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. Зб. наук. праць*. ІПСМ АМУ. Київ, 2006. Вип. 3, ч. 2. С. 170–192.
22. Пучков А. Гимназический словесник Алексей Селивачёв – первый украинский культуровед. Вместо предисловия. Селивачёв А. Психология юдофильства и другие сочинения. Книга готовится к печати.
23. Пучков А. Олексій Селівачов. *АНТ: Вісник археології, мистецтва, культурної антропології*. Київ, 2003. Вип. 10–12. С. 119–120.
24. Пучков А., Марченко Ю. Алексей Фёдорович Селивачёв, виленский учитель Бахтина: К становлению отечественной культурологии. *Никоновские чтения: Актуальные вопросы культурологии и искусствоведения: В 2 т. Чебоксары, 2016. Т. 1. С. 259–264.*
25. Розанов В. Люди лунного света. Санкт-Петербург, 1911.
26. Розанов В. Около церковных стен: [В 2 т.]. Санкт-Петербург, 1906.
27. Розанов В. Опавшие листья: Короб первый. Санкт-Петербург, 1913.
28. Розанов В. Тёмный лик. Санкт-Петербург, 1911.
29. Розанов В. Уединенное. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1916.
30. Российский государственный архив литературы и искусства. Фонд / 660 / Опись / ф. 660 оп. 1 / Разделы систематизации описи / Переписка членов Общества, их родственников и других лиц с Обществом / Единица хранения / ф. 660 оп. 1 ед. хр. 953 Шифр: ф. 660 оп. 1 ед. хр. 953.

31. Русский биографический словарь. Издан под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А.А. Половцова. Санкт-Петербург, 1900. URL: <http://78.47.115.98/otechnik/Spravochniki/russkij-biograficheskij-slovar-tom-2/>
32. Селивачёв А. Георг Фридрих Даумер. История одной души [Georg Friedrich Daumer. History of one soul]. *Вопросы философии и психологии*, 1916. № 135. С. 329–355.
33. Селивачев А. Певучая дружина. Незаконченный набросок в семейном архиве, написан карандашом без помарок на одной стороне листа в 1918–1919 гг. Расшифровка, название, конъектуры А. Пучкова.
34. Селивачев А. Психология юдофильства. *Русская мысль*, 1917, кн. 2, с. 40–64. Перепечатано в сборнике: В. В. Розанов: Pro et contra. Книга 2. Санкт-Петербург, 1995. С. 223–239.
35. Селивачев А. Фриц Маутнер / Фрагменты рукописи чернилами (разделы V–X, с.33-82), законченной в 1918 г.
36. Селивачев В. Дневник. 1901–1914. Москва, 2019. 608 с.
37. Селивачов М. Після війни...: Спогади. Київ, 2015. С. 298–299, 533, 543, 549, 554.
38. Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ : Філадельфія, 1995. Про Володимира Селівачова на сторінках: 58, 60, 64–66, 70, 71, 74, 80, 263.
39. Список заседаний Московского Психологического Общества за 25 лет // Вопросы философии и психологии. 1910. Кн. 103. С. 207–223.
40. Центр генеалогических исследований. URL: <http://rosгенеa.ru/?alf=18&serchcatal=%D1%E5%EB%E8%E2%E0%F7%E5%E2&t=4> (Дата звернення 1.7.2019).
41. Чарнякевіч А. Постаці беларускага нацыянальнага руху ў Гродне 1909–1939 гг.: біяграфічны даведнік. Мінск: Грамадскае аб'яднанне «ВІТ», 2003. 341 с.

References:

1. Głogowska, Helena. (2000). Kim była Anna Solanko? [Who was Anna Solanko?]. *Chasopis: Byelaruski gromaska-kulturny shtomyesjacznik*. Białystok. № 2 (332), pp. 14–18 [in Polish].
2. Mauthner, F. (1910–1915). Wörterbuch der Philosophie: Neue Beiträge zu einer Kritik der Sprache. München; Leipzig. Bd. 1–2. [in German].
3. Mauthner, Fr. (1902–1912). Beiträge zu einer Kritik der Sprache. 2. Aufl. Stuttgart und Berlin. Bd. I: Zur Sprache und zur Psychologie; Bd. II: Zur Sprachwissenschaft; Bd. III: Zur Grammatik und Logik [in German].
4. Puczow, A., Marchenko, Ju. (2013). Alexy Seliwaczew – wileński nauczyciel Michała Bachtina. [Alexy Seliwaczew – Michał Bakhtin's teacher from Vilnius]. *Znad Wilii*. Vilnius. № 4 (56), pp. 104–110 [in Polish].
5. Seliwaczow, M. (2016). Niczym romantyczna latarnia [Like a romantic lantern]. *Znad Wilii*. Vilnius. № 4 (68), pp. 95–114.
6. Stankievič, A. (1939). Bielaruski chryścijanski ruch (Historyčny narys). [Belarusian christian movement (Historical outlet)]. Vilnia : Vydańnie «Chryścijanskaj dumki», 272 p. [on a p. 46 about student A. Salanka from Horadnia at Innsbruck and München, in Byelorussian].
7. Akvarel Eleonory Bekker-Krichevskoi. Kaluzhskii krayevedcheskiy muzei. [Watercolor by Eleonora Bekker-Krichevsky. Museum of Local History, Kaluga]. URL: [http://cbs-kaluga.ru/userfiles/images/4\(6\).JPG](http://cbs-kaluga.ru/userfiles/images/4(6).JPG) [in Russian].
8. Antonova, M. (2019). Zapis N. V. Gogolia v albomie I. P. Postnikova: k voprosu ob atributcii i interpretacii [Note by N. Gogol in the album of I. Postnikov: to the question of attribution and interpretation]. *Filologija: nauchnye issledovaniia*. № 2, pp. S. 73–77. DOI: 10.7256/2454-0749.2019.2.29424 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=29424 (last access 27 Jan. 2021) [in Russian].
9. Veras, Z. [Liudvika Sivitckaia-Voitcik] (1981). Grodzenski gurtok belaruskai moladzi [Byelorussian Youth Circle in Grodno]. *Belaruski kaliandar*. Belastok, pp. 180–189 [in Byelorussian].
10. Veras Z. [Liudvika Sivitckaia-Voitcik] (2013). Ia pomniu ýse: Uspaminy, listy. [I remember all this: Memoirs, letters]. Garodnia; Wrocław, 475 p. (about A. P. Solianko and Byelorussian Youth Circle in Grodno: pp. 16–23, 116, 309) [in Byelorussian].
11. Havryliuk, A. (2020). Problematyka viry, relihii y ateizmu v pratsiakh Oleksiia Selivatchova (1887–1919) [The problems of faith, religion, atheism in the works of Alexy Selivatchov]. *Narodoznavchi zoshyty*. № 5 (155). Lviv, pp. 1175–1188 [in Ukrainian].
12. Havryliuk, A. (2020). Rol rodynnoi tradytsii u stanovlenni tvorchoi osobystosti (na prykladi piaty pokolin Selivachovykh) [The role of family tradition in the formation of a creative person (for example five generations of Selivachovs)]. *Narodoznavchi zoshyty*. № 1 (150). Lviv, pp. 177–189 [in Ukrainian].
13. Havryliuk, A. (2020). Spryiniattia ta vykladannia khudozhnoyi tvorchosti za tekstamy kharkivskoho kulturoloha Oleksiia Selivachova [Problems of perception and teaching in the artistic creativity according to the texts of kharkiv' researcher of culture Alexy Selivatchov]. *Pytannia kulturolohii*. № 36. Kyiv, pp. 195–205 [in Ukrainian].
14. Genealogicheskoe drevo Zakharova Guriia [Genealogical tree of Zakharov Guri]. URL: <https://www.myheritage.com.ua/FP/entry.php?s=553200841> (last access 25 Jan. 2021) [in Russian].
15. Głagoŭskaia, L. (2000). Sviatlo adnoidzenai zorki [Light of founded star]. *Czasopis: Belaruski gramadska-kulturny shtomesiachnik*. № 5 (335), Białystok, pp. 19–22 [in Byelorussian].
16. Kachanova, Elena (2015). Pamiatniki Kalugi. Chetyre pokoleniia semi Bekker [Kaluga' memorials. Four generations of Becker family] URL: wiki/196198_памятнікі_Калугі/544904_4_покоління_семьи?fbclid=IwAR01P8jX4Q3NhAPczlWlryGovYBUf862TFQwykKgyhv-ZTo8klW2bzYI6iE?fbclid=IwAR01P8jX4Q3NhAPczlWlryGovYBUf862TFQwykKgyhv-ZTo8klW2bzYI6iE# (Last access 21.01.2021) [in Russian].
17. Lichnyi arkhiv Borisovoi Tatiany Mikhailovny [Personal archive of Borisova Tatiana Mikhailovna]. URL: <http://cbs-kaluga.ru/Lichnyy-arhiv-Borisovoy-Tatyany-Mihaylovny/Foto-rodov-Bekker--Krichevskie--Mestergazi/> [in Russian].

18. Marks, K. (1847) O «Tainakh drevnego khristianstva». Iz rechi, proiznesennoi v «Obshchestve rabocheho prosveshcheniia» v Londone 30.11.1847 [About the «Secrets of Ancient Christianity». From a speech delivered at the «Society for Workers' Education» in London 11/30/1847]. Daumer G. Tainy drevnego khristianstva. Moscow, 1927, p. 1. [in Russian].
19. Marks, K. and Engels, F. (1850, revue). G. Fr. Daumer. «Religiia novogo veka: Opyt kombinatorno-aforisticheskogo osnovopolozheniia». 2 toma, Gamburg [G. Fr. Daumer. «Religion of a New Age. Experience of combinatorial-aphoristic foundations». Marks, K. i Engels, F. Sochineniia: V 50 t. Moscow, 1964. T. 7, pp. 208–213 [in Russian].
20. (1901) Na pomoshch uchashchimsia zhenshchinam [To help women students]. Moscow : Tipo-lithograph. T-va I.N. Kushnerev and Co., 1901. 390 p. (Information is duplicated in the book: Tonchu E. Russia. Women's fate. XXI century. Moscow, 2004, pp. 395–396) [in Russian].
21. Puchkov A. (2006) «Kstati, podumaite, ne mozhet li pomoch...»: Pisma ot M.O. Gershenzona i dva filosofskikh traktata Alekseia Fedorovicha Selivacheva (1912–1919 gg.) [«By the way, think if you can help...»: Letters from M.O. Gershenzon and two philosophical treatises by Alexei Fedorovich Selivachev (1912–1919)]. *Suchasni problemi doslidzhennia, restavratsii ta zberezheniia kulturnoi spadshchini. Zb. nauk. prats. IPSM AMU. Vyp. 3, ch. 2. Kyiv, pp. 170–192* [in Russian, Ukrainian, German].
22. Puchkov, A. (2021). Gimnazicheskii slovesnik Aleksei Selivatchov – pervyi ukrainskii kulturoved. Vmesto predisloviia. Selivachev, A. Psikhologiiia iudofilstva i drugie sochineniia. Kniga gotovitsia k pechati [Gymnasium literature teacher Aleksey Selivatchov as a first Ukrainian cultural sciences expert. Instead of a preface]. Selivatchov, A. Psychology of Judophilia and Other Works. The book is being prepared for printing] [in Russian].
23. Puchkov, A. (2003). Oleksii Selivachov [Aleksy Selivatchov]. *ANT: Visnyk arkeologii, mystetstva, kulturnoi antropologii. Vyp. 10–12. Kyiv, pp. 119–120* [in Ukrainian].
24. Puchkov, A. (2016). Marchenko Iu. Aleksei Fedorovich Selivachev, vilenskii uchitel Bakhtina: K stanovleniiu otechestvennoi kulturologii [Aleksey Fedorovich Selivatchov, Vilna' teacher of Bakhtin: Towards the formation of national cultural studies] *Nikonovskie chteniia: Aktualnye voprosy kulturologii i iskusstvovedeniia: V 2 t. Cheboksary, 2016. T. 1. S. 259–264* [in Russian].
25. Rozanov, V. (1911). Liudi lunnogo sveta [People of the moonlight]. S.-Peterburg, 1911. [in Russian].
26. Rozanov, V. (1906). Okolo tserkovnykh sten [Near the church walls]: [V 2 t.]. S.-Peterburg, 1906. [in Russian].
27. Rozanov, V. (1913). Opavshie listia: Korob pervyi [Fallen leaves: the first box]. S.-Peterburg, 1913. [in Russian].
28. Rozanov, V. (1911). Temnyi lik [Dark face]. S.-Peterburg, 1911. [in Russian].
29. Rozanov, V. (1916). Uedinennoe. 2-e izd. [Solitary. 2nd ed.]. S.-Peterburg, 1916. [in Russian].
30. Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv literatury i iskusstva. Fond / 660 / Opis / f. 660 op. 1 / Razdely sistematzatsii opisi / Perepiska chlenov Obshchestva, ikh rodstvennikov i drugikh litc s Obshchestvom / Edinitca khraneniia / f. 660 op. 1 ed. khr. 953 Shifr: f. 660 op. 1 ed. khr. 953 [Russian State Archives of Literature and Art. Fund / 660 / Inventory / f. 660 op. 1 / Sections of systematization of the inventory / Correspondence of members of the Society, their relatives and other persons with the Society / Storage unit / f. 660 op. 1 unit 953 Code: f. 660 op. 1 unit. 953]. [in Russian].
31. Russkii biograficheskii slovar (1900). Izdan pod nabliudeniem predsedatelia Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obshchestva A.A. Polovtsova [Russian biographical dictionary. Published under the supervision of the chairman of the Imperial Russian Historical Society A.A. Polovtsov]. SPb., URL: <http://78.47.115.98/otechnik/Spravochniki/russkij-biograficheskij-slovar-tom-2/> [in Russian].
32. Selivatchov, A. (1916). Georg Fridrikh Daumer. Istoriia odnoi dushi [Georg Friedrich Daumer. History of one soul]. *Voprosy filosofii i psikhologii*, № 135. S. 329–355 [in Russian].
33. Selivatchov, A. (1918–1919). Pevuchaia družhina. Nezakonchennyi nabrosok v semeinom arkhive, napisan karandashom bez pomarok na odnoi storone lista. Rasshifrovka, nazvanie, konektury A. Puchkova [Singing squad. An unfinished sketch in the family archives, written in pencil without blots on one side of the paper, 1918–1919. Decoding, name, conjunction of A. Puchkov]. [in Russian].
34. Selivatchov, A. (1917). Psikhologiiia iudofilstva [Psychology of Judophilia]. *Russkaia mysl* (Moscow), kn. 2, s. 40–64. Perepechatano v sbornike: V. V. Rozanov: Pro et contra. Kniga 2. SPb., 1995. S. 223–239.
35. Selivatchov A. Frite Mautner / Fragments rukopisi chernilami (razdely V–Kh, s.33–82), zakonchennoi v 1918 g. [in Russian].
36. Selivatchov, V. (2019). Dnevnik [Diary]. 1901–1914. Moscow, 2019. 608 s. [in Russian].
37. Selivatchov, M. (2015) Pislia viiny... Spohady [After the War...Memoirs]: Kyiv, pp. 298–299, 533, 543, 549, 554 [in Ukrainian and Russian].
38. Skoropadskiy, Pavlo (1995). Spohady. Kinets 1917 – hruden 1918 [Memoirs. End of 1917 – December 1918]. Kyiv – Filadelfiia. (About V. Selivatchov on the pages: 58, 60, 64–66, 70, 71, 73, 80, 263 [in Ukrainian and Russian].
39. Spisok (1910) zasedanii Moskovskogo Psikhologicheskogo Obshchestva za 25 let [List of meetings of the Moscow Psychological Society for 25 years]. *Voprosy filosofii i psikhologii*. 1910. Book. 103. Moscow, pp. 207–223. [in Russian].
40. Tcentr genealogicheskikh issledovaniy [Center for genealogical research]. URL: <http://rosgenea.ru/?alf=18&serhcatal=%D1%E5%EB%E8%E2%E0%F7%E5%E2&r=4> (Last access 21.1.2021). [in Russian].
41. Charniakov, A. (2003). Postatci belaruskaga natcyianalnaga rukhu ŷ Grodne 1909–1939 gg.: biiografichny davednik [Figures of the Belarusian national movement in Grodno 1909–1939: biographical reference book]. Minsk : Gramadskae ab'iadnanne «VIT», 341 p. [in Byelorussian].